

БИЧИЛ УУРХАЙ БА ХҮНИЙ ЭРХ

Монгол Улсад 1990-ээд онд бүх нийтийг хамарсан ядуурал нүүрэлсэн цаг үед мянга мянган хүмүүсийн орлого олох, амьжиргаацаа залгуулах нэг хэлбэр болон бичил уурхай үүссэн билээ. Бичил уурхайчдын ихэнх нь зуд турханы улмаас хотоо харлуулж, малаа алдсан малчид юм. Сүүлийн 10 жилийн хугацаанд бичил уурхайн үйл ажиллагааг зохицуулах алхмуудыг авч эхэлсэн бөгөөд 2010 онд “Бичил уурхайгаар ашигт малтмал олборлох тухай журам” –ыг ЗГ-ын 308 дугаар тогтоолоор баталсан нь бичил уурхайг албажуулах анхны эрх зүйн баримт бичиг

болсон. Бичил уурхайчид 2014 онд л гэхэд 40 сая ам.доллартай тэнцэх алтыг Монгол Банкинд тушаасан нь нийт тушаагдсан алтны 16%-ийг эзэлж буй бөгөөд энэ нь тэдний эдийн засагт оруулж буй хувь нэмрийг харуулсан үзүүлэлт юм. Гэвч хувиараа ашигт малтмал олборлож буй хэдэн арван мянган иргэдээс ердөө 3000 нь үйл ажиллагаагаа албажуулж, хууль ёсоор ашигт малтмал олборлох газартай болсон. Тэдний дийлэнхийн хууль ёсоор бичил уурхай эрхлэх газар олж авах, үйл ажиллагаагаа албажуулах эрх нь хангагдаагүй хэвээр байна.

БИЧИЛ УУРХАЙЧДЫН ХУВЬД ДООРХ ЭРХҮҮД ТҮГЭЭМЭЛ ЗӨРЧИГДӨЖ БАЙНА:

- Эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах
- Цэвэр усаар хангагдах
- Газар эзэмших
- Эрүүл мэндийн болон нийгмийн хамгааллын үйлчилгээ хүртэх
- Хүрэлцээтэй амьжиргаатай байх
- Эрүү шүүлт, хэрцгий, хүнлэг бусаар харьцахаас хамгаалагдах
- Хуулийн өмнө эрх тэгш байх

ТУЛГАМДАЖ БҮЙ АСУУДАЛ

Хэдийгээр Ашигт малтмалын тухай хуульд бичил уурхайн зориулалтаар газар олгох талаар нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан ч уурхайчид газар олж авахад хүндэрэл учирсан хэвээр байна. Бичил уурхайчдад үйл ажиллагаагаа албан ёсоор явуулах газрын зөвшөөрөл олгогдохгүй байгаагаас хууль бусаар олборлолт хийхэд хүрдэг. Албан бус, баталгаагүй ажлын байр нь бичил уурхайчдыг аюулгүй ажиллагааны шаардлага хангагүй, эрсдэлтэй нөхцөлд олборлолт явуулахад хүргэж байна.

КЭЙС, БАРИМТ, ТАЙЛБАР

Сүүлийн 2 жилийн хугацаанд бичил уурхайчдад огт газар олгогдоогүй.

Цагдаа нар хэрэглэж байгаа багаж хэрэгсэл, тоног төхөөрөмжийг хууль бус үйл ажиллагаа явуулсан гэсэн үндэслэлээр хураан авдаг. Мөн түүнчлэн бичил уурхайчдын дунд уурхайн компанийн хамгаалалтын албаныхан болон цагдаа нарт зодуулсан, эрүүл мэнд, өмч хөрөнгөөрөө хохирсон баримт олон байна. Хэдийгээр хохирсон ч хууль бусаар үйл ажиллагаа явуулж байгаа тул чимээгүй өнгөрөх нь түгээмэл.

2011 онд Заамар сумын тусгай зөвшөөрөл бүхий алтны уурхайн талбай руу зөвшөөрөлгүй дайрч орсон хувиараа ашигт малтмал олборлогчдын эсрэг хүч хэрэглэх үеэр 2 хүн амь наасаа алдсан.

2007 онд Мэргэжлийн хяналтын ерөнхий газрын химийн хорт болон аюултай бодисын хэрэглээний талаар явуулсан шалгалтаар нийт 120 газарт 53.3 га газрын 203508,8 м³ хөрс химийн хорт бодисоор хордсон гэсэн дүн гарч, уурхайчдын хэрэглэж байсан 147 тээрийг хураан авч, уул уурхайн салбарт мөнгөн усны хэрэглээг 2008 оноос эхлэн хориглосон. Тиймээс 2009 онд мөнгөн усгүй баяжуулах технологийг нэвтрүүлж, нийт 4 цехийг байгуулсан байна. Гэвч Байгаль орчны нарийчилсан үнэлгээг холбогдох яам баталж өгөхгүй байгаагаас шалтгаалан эдгээр цех өнөөг хүртэл ажиллаагүй.

Газар доор эсхүл аюултай багаж, тоног төхөөрөмжтэй ажиллах, хүнд ачаа тээвэрлэх, химийн аюултай бодистой харьцаад хүргэх ажлыг хүүхэд хийх нь аюултай тиймээс бичил уурхайгаас ашигт малтмал олборлох журамд хүүхдийн хөдөлмөрийг хориглосон.

Мөнгөн усны хэрэглээ "саарал орчин"-д орж, уурхайчид гэртээ нууцаар уур нүдүүр ашиглан мөнгөн ус хэрэглэж байна. Энэ нь уурхайчдыг төдийгүй гэр булийн бусад гишүүдийг мөнгөн уснаас хордоход хүргэсэн.

Өнөөдөр нийт 9 суманд бичил уурхайчид мөнгөн ус ашиглан алт гарган авсаар байна.

Хөдөө орон нутгийн эрүүл мэндийн ажилтнууд мөнгөн усны хордлогоос урьдчилан сэргийлэх, шинж тэмдгийг илрүүлэх, оношлох, эмчлэх чадавхигүй.

Өнөөдөр бичил уурхайн салбарт олон хүүхэд эцэг эхдээ туслах зорилгоор ажиллаж байна.

МОНГОЛЫН ХҮНИЙ ЭРХИЙН ТББ-УУДЫН ФОРУМААС ДАРААХ ЗӨВЛӨМЖИЙГ САНАЛ БОЛГОЖ БАЙНА:

1. Монголд бичил уурхайчдын тоо цөөн биш гэдгийг хүлээн зөвшөөрч, Минаматагийн конвенцийг соёрхон батлах, хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны хөтөлбөр боловсруулах.
2. Ашигт малтмалын тухай хуулийн 11.1.23 дугаар зүйлийг бичил уурхайчдын уурхай эрхлэх эрхийг хангах, тэдний үйл ажиллагааг албажуулахын тулд "сонгосон газар нь ашигт малтмал эрэх, хайх, ашиглахыг хязгаарласан буюу хориглосон, эсхүл хүчин төгөлдөр тусгай зөвшөөрлөөр нэгэнт олгогдсон талбайтай бүхэлдээ буюу хэсэгчлэн давхцсан эсэхийг тогтоох" гэж өөрчлөн найруулах.
3. Ашигт малтмалын тухай хуульд а) ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч өөрийн тусгай зөвшөөрлийн талбайн зарим хэсгийг бичил уурхайчдад үнэ төлбөргүй ашиглуулах эсхүл бичил уурхайтай гурван талт гэрээ байгуулан ажиллах, б) орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагад өмнө нь ашигласан, орхигдсон орд дээр бичил уурхайн үйл ажиллагаа явуулах зөвшөөрөл олгох эрх мэдлийг өгөх.
4. Ашигт малтмалын тухай хуульд бичил уурхайн асуудлаар Засгийн газрын болон орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагуудын хүлээх үүрэг, хариуцлагыг тодорхой болгох нэмэлт, өөрчлөлт оруулах.
5. Орлогыг нь тухай бүр тодорхойлох боломжгүй ажил, үйлчилгээ хувиараа эрхлэгч иргэний орлогын албан татварын тухай хуулийн 5.1 дүгээр зүйлд бичил уурхайчдын орлогын албан татварыг сард 53,000 төгрөг байхаар тогтоосныг бусадтай адилтган бууруулах.
6. Холбогдох яамд, агентлагууд бичил уурхайн чиглэлээр хүлээсэн үүргээ хэрэгжүүлэх боломжийг нэмэгдүүлэх үүднээс салбар хоорондын зохицуулалтын Үндэсний хороог байгуулах.
7. Мөнгөн усгүй технологийг нэвтрүүлэх, зөвшөөрөх замаар бичил уурхайн салбарын мөнгөн усны хэрэглээг шийдэх талаар шийдвэртэй арга хэмжээ авах.
8. Бичил уурхайн салбар дахь мөнгөн усны хор хөнөөлөөс урьдчилан сэргийлэх, асуудлыг шийдвэрлэх Эрүүл мэндийн стратеги боловсруулах, хэрэгжүүлэхэд шаардагдах санхүүжилтийг гаргах.
9. Бичил уурхайн салбар дахь хүүхдийн хөдөлмөрийн асуудлыг шийдэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөө баталж, хэрэгжүүлэх.
10. Бичил уурхайгаар олборлосон алтыг орон нутгийн түвшинд худалдан борлуулах боломж бүрдүүлэх, бичил уурхайн алтны худалдааг зохицуулах журам боловсруулж, батлуулах.